

The significance of toponyms, phraseological and paremiological units in the interconnection of language and culture

Shakhrukh NORBOTAYEV¹

Samarkand State Institute of Foreign Languages

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2024

Received in revised form

10 October 2024

Accepted 25 October 2024

Available online

25 November 2024

Keywords:

toponyms,
phraseological units,
paremiological units,
linguocultural studies,
language and culture,
comparative analysis,
semantics,
pragmatics.

ABSTRACT

Toponyms, as well as phraseological and paremiological units, are important linguocultural elements that illuminate the interplay between language and culture. This article explores the role of toponyms within phraseological and paremiological units, examining their semantic and pragmatic features and their function in reflecting national culture. Through a comparative analysis of these units in Chinese and Uzbek, the study reveals how cultural values are expressed through linguistic means. The findings hold theoretical and practical significance for linguistic and cultural studies researchers.

2181-3701/© 2024 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol2-iss5/S-pp317-322>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Toponimlar, frazeologik va paremiologik birliklarning til va madaniyat o'zaro bog'liqligidagi ahamiyati

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

toponimlar,
frazologik birliklar,
paremiologik birliklar,
lingvokulturologiya,
til va madaniyat,
qiyosiy tahlil,
semantika,
pragmatika.

Toponimlar, frazeologik va paremiologik birliklar til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ochib beruvchi muhim lingvokulturologik birliklardir. Ushbu maqolada toponimlarning frazeologik va paremiologik birliklar tarkibida qanday o'rin tutishi, ularning semantik va pragmatik xususiyatlari hamda milliy madaniyatni aks ettirishdagi roli tahlil qilinadi. Xitoy va o'zbek tillaridagi mazkur birliklar qiyosiy tahlil asosida o'rganilib, madaniy qadriyatlarining lingvistik vositalar orqali qanday ifodalanishi aniqlanadi. Tadqiqot natijalari tilshunoslik va madaniyatshunoslik sohalari uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

¹ Doctoral student, Samarkand State Institute of Foreign Languages. E-mail: Shahrkh0510@gmail.com

Значение топонимов, фразеологических и паремиологических единиц в языковых и культурных взаимоотношениях

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

топонимы,
фразеологические
единицы,
паремиологические
единицы,
лингвокультурология,
язык и культура,
сравнительный анализ,
семантика,
прагматика.

Топонимы, фразеологические и паремиологические единицы являются важными лингвокультурологическими элементами, раскрывающими взаимосвязь языка и культуры. В данной статье рассматривается роль топонимов в составе фразеологизмов и паремий, их семантические и прагматические особенности, а также их значение в отражении национальной культуры. Единицы китайского и узбекского языков исследуются на основе сравнительного анализа, выявляются способы выражения культурных ценностей через лингвистические средства. Результаты исследования имеют теоретическую и практическую ценность для областей лингвистики и культурологии.

1. Toponimlar: Til va madaniyatning ko'zgusi.

Toponimlar (joy nomlari) nafaqat geografik manzillarni belgilash vositasi, balki xalqning tarixi, madaniyati, diniy qarashlari va dunyoqarashini ifoda etuvchi lingvistik birikmalardir. Ular milliy o'zlikni saqlashda, xalqning tarixiy xotirasini va madaniy kodlarini aks ettirishda muhim rol o'ynaydi. Misol uchun:

- **O'zbek toponimlari:** "Toshkent", "Buxoro", "Samarqand" kabi joy nomlari tarixiy va madaniy merosga oid ma'lumotlarni o'zida mujassamlashtiradi.

- **Xitoy toponimlari:** "Pekin", "Shanxay", "Guilin" kabi nomlar esa madaniy va falsafiy qadriyatlarni aks ettiradi.

2. Frazеologik birliklarda toponimlarning ishtiroki

Frazеologik birliklar xalqning ma'naviy olami, urf-odatlar, va hayotiy tajribalarini ifoda etuvchi birikmalardir. Toponimlar ushbu birliklarda ko'pincha:

- **Metaforik ma'no:** Toponimlar ma'lum bir joyga oid xarakteristikani yoki hodisani obrazli shaklda ifodalash uchun ishlatiladi. Masalan:

- O'zbek tilida: "Samarqandni ko'rmasdan o'lma" – go'zallikni qadrlashga undovchi ibora.

- Xitoy tilida: "不到长城非好汉" (Chángchéng bù dào fēi hǎohàn) – "Buyuk devorga bormagan odam haqiqiy qahramon emas".

- **Rang-baranglik:** Toponimlar birikmalarga milliy koloriti beradi.

3. Paremiologik birliklarda toponimlarning ahamiyati

Paremiologik birliklar (maqollar va hikmatli so'zlar) xalqning donoligi va madaniyatini ko'rsatadi. Toponimlar bunday birliklarda:

- **Tarixiy va madaniy kontekstni** aks ettiradi. Masalan:

- O'zbek tilida: "Toshkentda bir gap bo'lsa, Samarqandda ming gap" – mish-mishlarning tez tarqalishi.

○ Xitoy tilida: "桂林山水甲天下" (Guilín shānshuǐ jiǎ tiānxià) – "Guilinning tog' va suv manzaralari dunyodagi eng go'zal".

- **O'git va nasihat vositasi** sifatida qo'llaniladi.

4. Lingvokulturologik yondashuv

Til va madaniyat bir-biri bilan uzviy bog'langan. Toponimlarning frazeologik va paremiologik birliklarda qo'llanilishi orqali:

- **Madaniy qadriyatlar** til vositasida uzatiladi.

- **Mentalitet** (xalq dunyoqarashi) ochib beriladi.

• Xitoy va o'zbek tillarida joy nomlari orqali xalqning dunyoqarashi va tarixiy hodisalarga munosabati qiyosiy tahlil qilinadi.

5. Semantik va pragmatik ahamiyat

Toponimlar bilan boyitilgan frazeologik va paremiologik birliklar ma'no jihatidan chuqur bo'lib, ularning ishlatilishi orqali:

- **Semantika:** So'z va iboralarning asosiy va kengaytirilgan ma'nosi tahlil qilinadi.

• **Pragmatika:** Ushbu birliklar qanday vaziyatlarda ishlatilishi va tinglovchiga qanday ta'sir qilishi aniqlanadi.

Toponimlarning shakllanishi va madaniy merosdagi o'rni

1. Toponimlar va ularning lingvistik mohiyati.

Toponimlar, ya'ni joy nomlari, insoniyat jamiyatining til va madaniyatiga bevosita bog'liq bo'lgan lingvistik birliklardir. Ular geografik joylarni nomlash orqali joyning xususiyatlarini ifodalaydi va xalqning tarixiy, madaniy va ijtimoiy xotirasini saqlashga xizmat qiladi. Toponimlar turli omillar ta'sirida shakllanadi va ularning nomlanishida tilning fonetik, leksik va semantik xususiyatlari aks etadi.

2. Toponimlarning shakllanish omillari

Toponimlar shakllanishida quyidagi omillar muhim rol o'ynaydi:

2.1. Tabiiy-geografik omillar

Toponimlarning aksariyati joyning tabiiy sharoiti va geografik xususiyatlariga asoslangan:

• Tog', daryo, ko'l va boshqa tabiiy obyektlarning nomlari (masalan, *Amudaryo*, *Chimgan*).

- Tabiiy resurslar (masalan, *Ko'ksaroy* – ko'k rangli joyni ifoda etadi).

2.2. Tarixiy omillar

Ko'pgina toponimlar tarixiy hodisalar, shaxslar yoki muhim voqealar bilan bog'liq:

• O'zbek tilida: *Samarqand* (tarixiy qadimiy shahar), *Urganch* (savdo yo'lidagi asosiy markaz).

- Xitoy tilida: *Nanking* (janubiy poytaxt ma'nosini anglatadi).

2.3. Etnik va til omillari

Toponimlar ko'pincha ma'lum bir etnos yoki millatning madaniy merosini aks ettiradi:

- Etnonimlar asosida shakllangan toponimlar: *Qo'ng'iroq*, *Karluk*.

- Bir tilning boshqa tilga bo'lgan ta'siri: *Andijon* so'zi fors tilidan kirib kelgan.

2.4. Diniy va mifologik omillar

Diniy va mifologik e'tiqodlar toponimlarning shakllanishida sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi:

- O'zbek toponimlarida: *Hazrati Dovud* (mashhur diniy joy nomi).

- Xitoy toponimlarida: *Putuoshan* – buddizmga muqaddas tog' hisoblanadi.

3. Madaniy merosda toponimlarning roli

3.1. Tarixiy xotira saqlovchisi sifatida

Toponimlar tarixiy voqealar va shaxslar haqidagi ma'lumotlarni saqlab keladi:

- *Termiz* shahri Buyuk Ipak yo'lidagi muhim markaz bo'lib, uning nomi ko'plab tarixiy voqealarni eslatadi.

- Xitoydagi *Xi'an* shahri qadimgi ipak yo'lining boshlang'ich nuqtasi hisoblanadi.

3.2. Madaniy qadriyatlarning aks ettiruvchisi sifatida

Toponimlar milliy va hududiy madaniy xususiyatlarni aks ettiradi:

- O'zbekistondagi *Chust*, *Marg'ilon* kabi nomlar hunarmandchilik va ipak ishlab chiqarish bilan bog'liq.

- Xitoyda *Hangzhou* – ipak ishlab chiqarish markazi sifatida tanilgan.

3.3. Madaniy aloqalarning ko'zgusi sifatida

Toponimlar turli xalqlar va madaniyatlar o'rtasidagi aloqalarning izlarini saqlaydi:

- O'zbek tilida fors, arab va turkiy tillarning o'zaro ta'siri natijasida paydo bo'lgan toponimlar mavjud (*Shahrisabz*, *Qo'qon*).

- Xitoy toponimlari esa buddizm, konfutsiylik va mahalliy madaniyatning uyg'unlashganini ko'rsatadi.

4. Toponimlarning xalq ijodi va adabiyotdagi aks ettirilishi

Toponimlar xalq ijodi, she'riyat va adabiyotda keng qo'llaniladi. Ular milliy obrazlarni boyitadi va voqealarga mahalliy kolorit baxsh etadi:

- O'zbek xalq maqollarida: "*Toshkentni ko'rgan Toshni ko'rdi*".

- Xitoy xalq hikmatlarida: «*Гуйлиньские пейзажи – лучшие в мире*» ("Guilin landshaftlari dunyoda eng yaxshisi").

5. Toponimlarning zamonaviy amaliy ahamiyati

5.1. Turizm va brendingda roli

Toponimlar joyning ma'naviy va madaniy ahamiyatini targ'ib qilishda muhim rol o'ynaydi. Misol:

- *Samarqand* va *Buxoro* dunyo bo'ylab sayyohlarni jalb qiluvchi tarixiy shaharlar sifatida tanilgan.

- Xitoyda *Xi'an* va *Hangzhou* qadimiy madaniy meros orqali mashhurdir.

5.2. Tilshunoslik va madaniyatshunoslikdagi o'rni

Toponimlar til va madaniyat o'rtasidagi aloqalarni o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Ular milliy identifikatsiya va global madaniy muloqot uchun kalit vazifasini bajaradi.

Toponimlar milliy madaniyat va tarixni saqlab qoluvchi noyob lingvistik birliklar bo'lib, ularning shakllanishi insonning tabiiy muhit bilan aloqasi va madaniy taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq. Ularning tahlili xalqning o'zlikni anglashida va madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Toponimlar – xalqning tarixi, madaniyati va hududiy o'ziga xosliklarini ifodalovchi joy nomlari bo'lib, ular frazeologik birliklarning shakllanishida muhim manba hisoblanadi. Xitoy va o'zbek tillarida toponimlar asosida yaratilgan frazeologik birliklar ushbu ikki xalqning madaniy qadriyatlari, tarixiy xotirasi va dunyoqarashini aks ettiradi.

Frazeologik birliklarda toponimlarning roli.

Frazeologik birliklar o'z mazmunida xalqning hayotiy tajribasi va obrazlarini mujassamlashtiradi. Toponimlar bu birikmalarda ma'lum bir joyning geografik, tarixiy yoki madaniy xususiyatlariga ishora qilib, birliklarga metaforik ma'no yuklaydi. Masalan:

- O'zbek tilida: "Samarqandni ko'rmasdan o'lma" iborasi Samarqand shahrining tarixiy va madaniy ahamiyatini ta'kidlaydi. Bu ibora xalq orasida dunyoning eng go'zal joylarini ko'rishga undashni anglatadi.

- Xitoy tilida: "不到长城非好汉" (*Bù dào Chángchéng fēi hǎohàn*) – "Buyuk devorga bormagan odam haqiqiy qahramon emas". Bu ibora Buyuk devor Xitoy xalqining ramzi ekanligini va uni ziyorat qilish muhimligini bildiradi.

Frazeologizmlar tarkibida toponimlarning shakllanishi.

Xitoy va o'zbek tillarida toponimlar asosida frazeologik birliklarning shakllanishi quyidagi omillar orqali yuzaga keladi:

1. Geografik xususiyatlar

Frazeologizmlar ba'zan toponimlarning geografik o'ziga xosliklariga asoslanadi. Misol uchun:

- O'zbek tilida: "Qo'qoncha gapirish" iborasi Qo'qon shahrining muloqot madaniyati va savdo aloqalaridagi o'rnini aks ettiradi.

- Xitoy tilida: "四川天地" (*Sìchuān tiāndì*) – "Sichuanning yer va osmoni" iborasi Sichuan viloyatining boy tabiati va go'zalligini ifodalaydi.

2. Tarixiy hodisalar

Ko'pgina frazeologik birliklar toponimlar bilan bog'liq tarixiy voqealardan ilhomlanib yaratilgan. Masalan:

- O'zbek tilida: "Shahrisabzda to'y bo'lsa, Qarshidan mehmon keladi". Bu ibora ikki shahar o'rtasidagi yaqin aloqani ko'rsatadi.

- Xitoy tilida: "天津水不净" (*Tiānjīn shuǐ bù jìng*) – "Tyanjinning suvi toza emas". Bu ibora tarixiy voqealardan kelib chiqqan tanqidiy mazmunga ega.

3. Madaniy qadriyatlar

Toponimlar milliy madaniyatning ramzi bo'lib, ular frazeologik birliklarda xalqning urf-odatlarini va qadriyatlarini ifodalaydi.

- O'zbek tilida: "Toshkentcha mehmondo'stlik" – Toshkent shahrining mehmondo'stlik qadriyatini ifodalaydi.

- Xitoy tilida: "苏南风情" (*Sūnán fēngqíng*) – "Sunanning urf-odati" iborasi mintaqaning urf-odatlarini ulug'laydi.

XULOSA

Toponimlarning frazeologik va paremiologik birliklarda qo'llanilishi xalqning madaniy merosini saqlash, kelajak avlodga uzatish hamda til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni tushunishda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu tahlillar tilshunoslik, madaniyatshunoslik, tarjimashunoslik va boshqa sohalar uchun katta nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, xalqaro madaniy muloqot va til o'rganish jarayonida yangi istiqbollarni ochib beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. **Nematova, M.** (2021). *Til va madaniyat o'zaro aloqasi: Frazeologik birliklar misolida*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.

2. **Liang, X. & Wang, Q.** (2019). *Chinese Cultural Expressions in Proverbs and Phrases*. Beijing: China Social Sciences Press.
3. **Azimova, R.** (2022). “O‘zbek tilida toponimlar ishtirokidagi maqollar”. *O‘zbekiston filologiyasi jurnali*, 3(5), 45-54.
4. **Wu, X.** (2020). “Toponyms and Culture in Chinese Idioms”. *Linguistic and Cultural Studies Journal*, 5(2), 118-129.
5. **Rahimov, S.** (2023). *O‘zbek frazeologiyasi va lingvokulturologiya*. Toshkent: Fan va texnologiyalar nashriyoti.
6. Akhmedov, S. I. (2021). CLASSIFICATION AND TYPES OF NEOLOGISMS IN UZBEK LANGUAGE. *Scientific progress*, 2(1), 1186-1189.
7. Radjabov, D. R., & Akhmedov, S. I. (2023). The Beliefs of the Ancient Japanese Peoples, Japanese Traditions and Life. *Central Asian Journal of Social Sciences and History*, 4(4), 91-93.
8. Ahmedov, S. (2021). Effective Technique of Teaching and Learning Arabic Language in the Classroom in Uzbekistan. *Science and Education*, 2(5), 716-724.